

“Azərbaycan xalçaçılığı: keçmişdən gələcəyə”

Hər bir xalqın mədəni irsi onun milli sərvəti, tarixi və bugünüdür. Xalçaçılıq sənəti isə Azərbaycan mədəniyyətinin bir hissəsidir. Qədim dövrlərdən başlayaraq xalçaçılıq sənəti Azərbaycanda yaşayır və inkişaf edir. Mahiyyətə istisna olmaqla görə çoxfunksiyalı sənətdir. Xalçaçılıq haqqında məlumata xalq folklorunda, dastanlarda, o cümlədən “Kitabi-Dədə-Qorqud” dastanında ipək xalçaların, xalılının adına rast gəlinir. XII əsr klassik Azərbaycan ədəbiyyatında Qətran Təbrizi, Nizami və Xaqaninin əsərlərində xalçalar xatırlanır. Azərbaycanda xalçaçılığın təşəkkülünü şərtləndirən amillər tədricən Bakı, Gəncə, Quba, Şirvan, Qazax, Qarabağ, Təbriz kimi xalça mərkəzlərinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Xalça sənət əsəri, gözəllik, hədiyyə, hətta müalicə vasitəsi də

sayılır. Xalçalarda istifadə edilən rənglər və onların çalarlarının alınması üçün Azərbaycan tarixi boyaqçılıq ənənələrinə müvafiq olaraq boyaqotu, biyan, nar qabığı, palıd, heyva və s. kimi bitkilərin yarpaqlarından, meyvələrindən istifadə edilir. Xalça toxunması üçün ipliklərin boyanması əsas işlərdən biri hesab olunur. Qədim zamanlardan başlamış XX əsrin əvvəllərinə qədər toxucular müxtəlif bitkilərdən boyaq məhsulları hazırlayıb, pambıq ipliklərin boyanmasında istifadə etmişlər. Xalçaçılıq xalqımızın qədim mədəniyyəti və nadir incisi hesab edilir. Mübahiləsiz demək olar ki, müstəqil respublikamız xalçaçılıq sənəti sahəsində dünyanın aparıcı ölkələrindən biridir. Odur ki, 2010-cu ildə Azərbaycan ənənəvi xalçaçılıq sənəti YUNESKO-nun Bəşəriyyətin Qeyri-Maddi İrsin Reprezentativ siyahısına salınıb. Xalçaçılıq haqqında dəyərli məlumatlara XV-XVIII əsr səyyahlarının yazılarında da rast gəlinir. Belə ki, Dərbənddən Bakıya və Şamaxıya gələn alman A.Oleariy qeyd edib ki, kəndlərin çoxu səliqəlidir və döşəmələri xalılarda örtülüdür. XIX əsrdə də Azərbaycanla olmuş səyyahların, tədqiqatçıların demək olar ki, hamısında əhalinin bütün təbəqələri tərəfindən işlənən çoxlu sayda xalçalar barədə məlumatlara rast gəlinir.

Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, respublikamızda xalçaçılığın inkişafı üçün daim dövlət qayğısı göstərilmişdir. Ulu öndərimiz, dahi şəxsiyyət, müstəqil Azərbaycanın yaradıcısı

Xalça bizim milli sənətimizdir. Azərbaycanı xalçasız, xalçanı isə Azərbaycanı təsəvvür etmək mümkün deyil... Biz hesab edirik ki, Azərbaycan xalça sənətinin vətənidir, xalça, muğam, memarlıq abidələri kimi bizim milli dəyərimizdir, sərvətimizdir. ... Bizim mədəni irsimiz, tariximiz, mədəniyyətimiz çox zəngindir. Son illər ərzində dünyanın müxtəlif yerlərində Azərbaycanla bağlı təqdimatlar, sərgilər, konsertlər keçirilir. Əlbəttə ki, xalça o təqdimatların mərkəzində yerləşir. Çünki bu, doğrudan da, dünya miqyasında böyük bir dəyərdir.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti.

Heydər Əliyev respublikamıza rəhbərlik etdiyi dövrlərdə ümumilikdə mədəniyyətin, o cümlədən xalçaçılığın inkişafına daim xüsusi qayğı və diqqət göstərmişdir. Məhz ulu öndərin şəxsi təşəbbüsü ilə 1983-cü ildə Bakıda Şərq Xalça Sənəti üzrə 1-ci Beynəlxalq Simpozium keçirilmişdir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demişdir: “Bizim borcumuz, gələcək nəsillərin borcu tarixi keçmişimizə, ənənələrimizə, milli nailiyyətlərimizə hörmət etməkdən, onları qoruyub saxlamaqdan ibarətdir”.

Ölkəmizin mədəniyyətinin, o cümlədən xalçaçılığın inkişafı və təbliği sahəsində Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın da böyük rolu vardır. Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi ilə respublikamızın dövlət müstəqilliyinin iyirmi illiyi münasibətilə Böyük Britaniyada, Fransada və Rusiyada keçirilən Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti günləri çərçivəsində təşkil edilən xalça sərgiləri böyük şöhrət qazanmışdır. Mehriban xanım Əliyevanın xalçaçılıq haqqında fikirləri də böyük maraq kəsb edir: “Xalçalar hər bir azərbaycanlı üçün həyatın ayrılmaz hissəsidir. Zənnimcə, qədim xalçalar muzeylərdə

maddi və mənəvi sərvətdir, intellektual fəaliyyətin nəticəsi olub, xalqın estetik dünyagörüşünü və mədəni identikliyi əks etdirir”.

Ölkə başçısı bu qanunun təsdiqindən az sonra, 2005-ci il fevralın 7-də “Azərbaycan xalça sənətinin qorunması və inkişaf etdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun təbiiq edilməsi barədə fərman imzalamışdır. Bu sənədlər Azərbaycanda xalçaçılığın inkişaf tarixində yeni səhifə açmaqla, onun daha da inkişafına misilsiz töhfə vermişdir.

Bu gün xalça sənətinin inkişafına öz töhfəsini verən “Azər-İlmə” Xalçaçılıq Mərkəzi 1996-cı ildə təşkil edilmişdir və xalça sənətinin istehsalının bütün sahələrini özündə birləşdirən unikal istehsal və elm mərkəzidir. “Azər-İlmə” ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin və Heydər Əliyev Fondunun Azərbaycan mədəniyyətinin, o cümlədən xalçaçılığın inkişaf etdirilməsi sahəsindəki fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmiş, xalçaçılığın inkişafı ilə bağlı qanunun həyata keçirilməsində, bu tarixi missiyanın yerinə yetirilməsində fəal iştirak etmişdir.

“Azər-İlmə” Xalçaçılıq Mərkəzinin məqsəd və məramı Azərbaycan xalçalarının unudulmaqda olan çeşnilərini bərpa etmək, milli xalçaları

olmalıdır”.

Bu gün Azərbaycan xalçaları qiymətli sərvətə çevrilir. Artıq xalçalarımız dünyanın bir çox muzeylərini, şəxsi qalereyalarını bəziyir. Xalça sənətinin əsas məktəbləri isə Bakı, Quba, Şirvan, Gəncə, Naxçıvan, Qazax, Borçalı, Göyçə, Qarabağ, Ərdəbil, Təbriz və s. hesab olunur.

Azərbaycan dövlətinin mədəniyyət sahəsindəki siyasətində xalçaçılığa münasibət də xüsusi yer tutur. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev 2004-cü il 7 dekabr tarixində “Azərbaycan xalça sənətinin qorunması və inkişaf etdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu təsdiq etmişdir. Qanunda göstərilir ki, “Azərbaycan xalçası Azərbaycan xalqının

ölkələrdəki liseylərdə, şəxsi kolleksiyalarda Azərbaycanın təmsilçisi olmuşdur. “Azər-İlmə”, “Uğur”, “Caspian Energy International Award”, “Kraliça Viktoriya adına ekskuliziv” mükafatı, “Avropa keyfiyyət mükafatı”, “İlin brendi” mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev xalçaçılığın inkişafına toxunaraq demişdir: “Mən hesab edirəm ki, Azərbaycan xalçası dünyada xalçaçılıq sənətinin etalonudur. Təsədüfi deyil ki, bizim xalçalarımız dünyanın ən məşhur muzeylərində nümayiş etdirilir. Onu da qeyd etməliyəm ki, mən çoxsaylı xarici səfərlərim zamanı müxtəlif yerlərdə, müxtəlif ölkələrdə prezident sarayında Azərbaycan xalçasını görmüşəm. Qeyd etmişəm, öz həmkarlarıma bildirmişəm ki, bax bu xalça Azərbaycan xalçasıdır və onlar bunu bilirlər. Yəni bu gün Azərbaycan xalçası dünyada məhz Azərbaycan xalçası kimi tanınır”.

Azərbaycan xalçası uzun illərdən bəri alimlərin hərtərəfli tədqiqat obyektinə olmuşdur. Ölkəmizdə xalçaçılığın ilk tədqiqatçılarından biri xalçaşünas alim Lətif Kərimov hesab olunur. Lətif Kərimov xalça növlərinin dəqiq təsnifatını vermiş, sırf Azərbaycan xalçalarını İran, Qafqaz və s. xalçalardan fərqləndirmişdir. Azərbaycan xalça sənətinin elm sahəsi kimi öyrənilməsi məhz L.Kərimovun adı ilə bağlıdır. Onun “Azərbaycan xalçası” adlı üçcildli “Azərbaycan xalça ensiklopediyası” xarici tədqiqatlar üçün də qiymətli bir əsərdir. Lətif Kərimov xalça ilə bağlı çoxlu axtarış və səfərlər etmiş, nadir nümunələri toplamışdır.

Azərbaycan xalqının mədəni dünyasını, gözəllik duyumunu, fitri istedadını, dünyaya fəlsəfi baxışlarını sirli illərdə yaşadan Azərbaycan xalça sənətinin qədim tarixi vardır. Elmi mənbələrə əsasən tarixi eramızdan əvvəl ikinci minilliyə aid edilən xalça sənətinin Azərbaycan ərazisində geniş yayılmasına və inkişaf etməsinə səbəb bu ərazidə olan əlverişli coğrafi iqlim şəraiti, əhalinin isə əsasən maldarlıq təsərrüfatı ilə məşğul olmasıdır. Yarandığı ilkin dövrlərdə tələbatı ödəyən, yeni köçəri həyat tərzini keçirən insanların çadırlarında örtük, döşək, pərdə və s. kimi istifadə edilən xalça getdikcə yüksək bədii əhəmiyyət kəsb etmiş, insanların estetik fəaliyyətlərinin aparıcı növü olmuşdur. Tarixən Azərbaycan ərazisində qoyunçuluğun inkişaf etməsi xalça sənətinə lazım olan tükənməz xammal bazasının yaranmasına sə-

bəb olmuşdur. Xalça sənətinin tarixi ilkin olaraq xovsuz xalçaların – həsir, çədən, buriya, palaz, kilim, şəddə, ladı, zili, vərni və sumaxın toxunması ilə başlanır. Lakin xüsusi bədii ifadəliyin xalça üzərində obrazlı şəkildə təsvir edilməsi imkanı, şübhəsiz ki, xovlu xalçaların meydana gəlməsi ilə bağlıdır. Bu xalçaların məktəb kimi formalaşmasında, bədii və texnoloji xüsusiyyətlərinin meydana çıxmasında təbii coğrafi şəraitin önəmli rolu olmuşdur. Dağlıq bölgələrdə bir qayda olaraq soyuqdan qorunmaq üçün bu əraziyə məxsus qaba yundan hündür xovlu, az sıxlığı, ağır xalçalar toxunurdu. Əksinə, dağətəyi və Aran bölgələrində isə zəif yun növündən istifadə edilərək yüksək ilmə sıxlığına malik, incə xalçalar toxunurdu. Xovlu xalçalar istifadəsinə görə müxtə-

lif ölçülərdə olurdu. Kiçik ölçülü xalçalar “namazlıq”, “püştü”, “taxta üstü”, iri ölçülü xalçalar isə - “xal”, “kənərə”, üç-beş hissədən ibarət olan xalçalar “dəstxəli-kəbə” adlanırdı. Azərbaycan xalçası tarixən ixrac məhsulu olmuşdur. Bu xalçalar XIV əsrdən başlayaraq Avropaya ayaq açıb. Onun ölkədən uzaqlarda tanınmasına sübut XIV-XVIII əsr intibah dövrünün İtaliya, holland, flamand rəssamlarından - Hans Memlinqin “Məryəm körpəsi ilə”, Karlo Krivellonun “Müjdə”, Hans Holbeynin “Elçilər” və s. tablolarında Qarabağ, Gəncə, Qazax xalçalarının tərənnüm edilməsidir. Tarixin bütün mərhələlərində iştirak edərək Azərbaycan mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsini təşkil edən, əsrlər boyu formalaşan Azərbaycan xalçaları şərti olaraq: Quba, Şəki, Şirvan, Gəncə, Qazax, Qarabağ və Təbriz kimi yeddi lokal məktəbə bölünür. Bu məktəblər biri digərindən kompozisiya quruluşu, motiv zənginliyi, rəng harmoniyası və texnoloji xüsusiyyətləri ilə seçilir.

Bu gün Azərbaycan xalçaları öz gözəlliyi, rəngarəngliyi ilə ümumbəşəri sərvətə çevrilmişdir.

Müşfiq CƏFƏROV,
“Respublika”.

“Azər-İlmə” Xalçaçılıq Mərkəzi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün.